

gyarázatát Tózsér a fogyasztói társadalomban látja, mely „kizárólagosan testben él, a halált (a lélekkel együtt) figyelmen kívül hagyja, a kevésbé fontos dolgok közé sorolja”. (41.) Ugyanakkor látható meglepéssel említi, hogy ezt a társadalmi anomáliát talán egyedül a költészet képes legyőzni, amint Borbély versei mellett a tőle lényegesen különböző Parti Nagy Lajos költészete is tanúsítja. De ehhez az kell, hogy a versnek tétje, nem is akármilyen, hanem „halál-tétje” legyen, s ne csak „szövegthalmaz”-ként létezzen, ami „csak van”. (153.) A vers ennél sokkal több és komolyabb. Önkifejezést példázó életforma, és egyben eszköz is, amely az olvasó számára az élet mélységét képes megmutatni. Ezért tölti el örömmel, amikor egy politikus, a kasztra egyáltalán nem jellemzően, irodalmi művekre és írókra hivatkozik.

A pozsonyi költő Tózsér Árpád számára az irodalom, amint naplóköteteinek legújabb gyűjteménye mutatja, írónak is, olvasónak is maga az élet. Bármilyen történeten vele, vegyen bármit észre, íziben irodalom jut eszébe, művekre, írókra gondol, hivatkozik. Befejezésül idézem ennek talán legkifejezőbb példáját: „A mai éjszakám megint kész rémregény volt. S a hangszúly a regényen van: regényt álmodtam. Az álmom mechanizmusa regényesítette, történetté dolgozta a testi eseményeimet, lineáris rendbe rakta, cselekménybe oldotta a tarkómban a fájást, a torkomban a percegést, a verejtékes ingemet, a szívritmiámat stb. Mikor reggel felébredtem, olyan fáradt voltam, mintha kétszer egymásután elolvastam volna a *Háború és békét*.” (209.) (Kalligram, Pozsony, 2015)

GEROLD LÁSZLÓ

VIKTOR E. FRANKL: BIRKENWALDI SZINKRONIZÁCIÓ Metafizikai konferencia

Az athéni Szókratész, a németalföldi Spinoza és a königsbergi Kant az örökkévalóságban metafizikai konferenciát tartanak, ahol konstatálják a két világháború konklúzióit: az emberek megfélemlkedtek az erkölcsi mércéről, s ami még rosszabb, ha ennél lehet bármi is rosszabb, már nincs olyan idea, amelyben higgyenek, amelynek követését bátran, mindenféle fenntartás nélkül tudják vállalni. Szókratész azt javasolja, hogy egy színdarabbal próbálják meg az emberek szemét felnyitni saját szomorú realitásukra.

Ahol már nem segíthet a bölcsélet, ott a színház marad az egyetlen közvetítő közeg, amelynek terében még megjeleníthető az igazság. Nem kell sokáig győtrődniük a megvalósítás módján, hiszen elég metafizikai konferenciájukkal bekapcsolódnuk egy koncentrációs tábor életébe.

A történéseket gondosan széljegyzetelik saját bölcséleti szempontjaik szerint, abban bízva, hogy mindez egy egységes kompozícióvá áll össze. S kellő érzékenységgel megáldott táborlakó is akad, aki majd papírra veti az „eljátszott” valóságot. Így a szöveg terén belül a szerző személye bizonytalanná válik: vajon a három filozófus alakítja-e a történetet, vagy a Franz nevű szereplő gondolja el, aki azért marad életben, hogy megírassa főművét, netán az ismeretlen rendező, aki-re a filozófusok el-elve hivatkoznak, s akit Franz, a táborlakó, „Uramként” szólít meg?

A dráma tulajdonképpen két fivér, Karl és Franz között megy végbe, akik egy csoporttal érkeztek Buchenau lágeréből Birkenwaldba. Franz csak úgy tarthatott testvérel, ha az áthelyezendő listáján szereplők közül valakivel kicseréli a nevét és a sorsszámát, amely a személy azonosítására szolgál. Egy arra vállalkozóval megtörtént a csere, a buchenauai táborfelelős jóváhagyásával. A testvérek éppen az áldozathozatal értelmén vitatkoznak, miközben Szókratész, Spinoza és Kant közöttük járnak-kelnek, észrevétlenül. Karl azzal vádolja Franzot, hogy semmi értelme sincs az áldozatvállalásának, elmenekülhetett volna, hogy megmentse legalább a saját életét, ehelyett úgy döntött, hogy végsőkig kitart a családjá mellett. S családjukból már csak ők maradtak az élők sorában. Franz kitartóan érvel hűségének értelme mellett.

Az örökkévalóságban élő és mozgó filozófusok oldalán feltűnik a testvérpár édesanyja, akinek az az egyetlen kérése, hogy engedjék hozzá a fiait. Kérésének komoly ára van: a földi szinten Karl teszik próbára a leleplezett csalás miatt, s át kell vennie Franz szempontját. Tisztában van azzal, ha nem árulja el bajtársait, halálra van ítélve. Végül vállalja az életébe kerülő áldozatot, nem is sejtve, hogy cselekedetével milyen jutalmat fog elnyerni... Franznak azonban maradnia kell a földön élők sorában, hogy teljesítse a rá szabott feladatot: „Eztán mindent jobban fogok csinálni. Elítélt vagyok — életre ítélve. (...) Anya — Karl — Uram — most egyedül vagyok — egyedül veletek. S most megígérem nektek, teljesíteni fogom azt a feladatot, amit — lehet, hogy csak beképezek magamnak. Legyen azonban képzelődés vagy sem — e kérdés csak a cselekvésben dönthető el, az én magatartásom által. Majd meglátjuk...” (74.) Így kerül szinkronba, összhangba az égi és a földi hatalom döntése, s így kerülhet összhangba az örökkévalóság a múlt idővel a színpad deszkáin.

Mindez a *Birkenwaldi szinkronizáció* című dráma szövegterében megy végbe, amelynek megalkotója a zsidó származású bécsi pszichológus, pszichiáter Viktor Emil Frankl (1905—1997), aki a logoterápia módszerével vált közismertté. Frankl

maga is átélte azt a *soah* vagy *Auschwitz* névvel is jelölt poklot, amelyet drámája megjelenít. Frankl mindezidáig ismert, egyetlen szépirodalmi alkotása 2015-ben jelent meg első alkalommal magyar nyelven, Bakos Gergely bencés szerzetes fordításában. A kiadvány nemcsak Frankl művét tartalmazza, hanem a fordító tanulmányát, valamint a tanulmányt kiegészítő szöszedetet is, amely a drámában megjelenő filozófiai terminusok, továbbá a koncentrációs táborok sajátos zsargonjának megértését segíti.

Bakos Gergely tanulmányában több szempontból is kontextualizálja Frankl drámáját: egyrészt kijelöli a helyét az osztrák gondolkodó életművében, másrészt elhelyezi az irodalom és a filozófia történetében. Bakos dolgozatában kiemeli, hogy Frankl számos írásában visszatér a koncentrációs táborokban szerzett tapasztalatokra, hiszen megírta Theresienstadt, Auschwitz-Birkenau, Kaufering III, továbbá Türkheim táborát is, azonban három művében kizárólag ezeknek a tapasztalatoknak az értelmezésére vállalkozik. A *Birkenwaldi szinkronizáció* című, 1948-ban megjelent drámának van egy fontos szövegelmélete, amely nem más, mint az 1946-ban kiadott *...mégis mondj igent az életre!* című visszaemlékezése, amelyben Frankl a történéseket belső reflexióival és a pszichológus szempontjaival együtt rögzíti. Majd jóval később, 1961-ben lát napvilágot *A koncentrációs tábor pszichológiája és pszichiátriája* című munkája, amelyben — Bakos Gergely meglátása szerint — a leghangsúlyosabban jelennek meg a szakpszichológia és a pszichiátria aspektusai a lágerbeli élmények feldolgozásának, feldolgozhatóságának vonatkozásában.

Frankl *...mégis mondj igent az életre!* című munkája azért nevezhető fontos szövegelméletnek a *Birkenwaldi szinkronizáció* szempontjából, mert az 1946-os írásában jelennek meg azok a motívumok és kategóriák, amelyek köré a dráma szövegstruktúrája is szerveződik, nevezetesen az értelemkeresés, a logosz megtalálásának dimenziója, az álom és a képzelet szerepe, az ironia és a humor jelentősége, amely kiegészül a *tragikus optimizmussal*. (Sőt, olyan megtörtént eseteket — számcsera az elszállítandók listáján, egy megírásra váró mű mint életmentő cél — is ismertet Frankl, amelyek a dráma cselekményének alapjául szolgálhattak.) S mindez egy olyan filozófiai praxisba ágyazódik bele, amelynek egyik kifejezési formája maga az írás. Bakos Gergely értelmezésében ez utóbbi szempontból — a filozófia mint életbölcesség — érdemes vizsgálni a drámában megjelenő filozófusok karakterét, s ezen túlmenően hatásukat Frankl életművében.

Szókratész élete és halála nem csak a jót, az igazat és a szépet kutató filozófus életének és halá-

lának mintaképe, ő az a tanító is, aki tanítványait a kérdés-felelet módszerével oktatja. Frankl logoterápiai módszere szintén a dialógusformán alapul, s célja, hogy a páciens maga találja meg azt az értelmet, amely egyben immár elérendő célként áll elő az életében, s amelynek felismerése segíti abban, hogy elviselhetetlennek látszó életkörülményei, vagy traumái ellenére folytatni tudja az életét. Bakos Gergely külön felhívja a figyelmet arra, hogy ez mindig csak ajánlatként, és soha nem a terápiát vezető doktrínájaként válik érvényessé. A terápia lényege éppen abban a szabadságban áll, hogy a segítségre szoruló maga mondja ki a megoldást. Spinoza etikájának egyik alapelve a szenvedés nivellálása a szenvedés értelmének megtalálásával. Spinoza gondolatának közvetlen idézete Frankl 1946-os munkájában teljes egészében, drámájában pedig csonka idézet formájában jelenik meg: „Egy olyan kedélyváltozás, amely szenvedés, megszűnik szenvedés lenni abban a pillanatban, amint világos és egyértelmű képet alkotunk magunknak róla.” (vö. *Szómagyarázat*, 133.) Kant pedig éppen kategorikus imperatívuszával és az ember eszközzé degradálása elleni tiltakozásával került Frankl figyelmének középpontjába.

Önmagában a dráma problémafelvetése és cselekménye előidézhetné a patetikusság veszélyét, azonban Frankl remek érzékkel beékelte, főként ironikus, helyenként kifejezetten humoros szakaszokkal ellensúlyozza a fennkölt egységeket, mindvégig fenntartva a feszültséget, s egy pillanatra sem engedi, hogy drámája paródiává váljon, miként Bakos Gergely írja: „Frankl szerzői ironiája többféle alakban nyilvánul meg: a *filozófusok* viselkedése civódásuk miatt nevetséges, olykor pedig tartalmilag kifejezett filozófiai ironiával tállkozhatunk. (...) Frankl szövegét sem öncélú kegyetlenkedéssel, sem a koncentrációs tábori élet kigúnyolásával nem lehet vádolni. Ironiája végig építő, a súlyos tárgy kezeléséhez szükséges távolságot teremti meg.” (111–112.)

Miként Bakos Gergely dolgozata is alátámasztja, Frankl eredeti szándéka szerint nem szánta publikálásra művét. Azonban barátai biztatásának engedve megjelentette drámáját, amelyet színpadra is állítottak. Hogy mennyire szerencsés Frankl művének olvasói rétegét kijelölni, miként arra a fordító kísérletet tesz, azt nem tudom megítélni, de az nyilvánvaló, hogy a szöveg belső igazsága gyógyírként szolgálhat az ember lelki nyavalyáira. S persze az sem mellékes szempont, hogy Frankl műve korának kritikussá dokumentumaként is olvasható. (Összeállította, fordította, a kísérőtanulmányt és a jegyzeteket írta Bakos Gergely OSB; *Jel Kiadó*, Budapest, 2015)

IKKER ESZTER